EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Název projektu	Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě
Registrační číslo projektu	CZ.02.2.69/0.0./0.0/16_015/0002400

Dolování dat

Statistika v kontextu dolování dat

Jan Górecki

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

Obsah přednášky

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- Typy statistických metod
- Kontingenční tabulky
- Regresní analýza
- Diskriminační analýza
- Shluková analýza

Statistika

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ
FAKULTA V KARVINÉ

- A formal science that deals with collection, analysis, interpretation, explanation and presentation of (usually numerical) data.

Statistické metody

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- **Deskripční** – cílem je popsat základní charakteristiky daných dat
- **Konfirmační** – cílem je potvrdit resp. vyvrátit zkoumanou hypotézu
- **Explorační** – cílem je "objevit" možnou hypotézu, která je podporovaná daty

Kontingenční tabulky

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- zjišťování vztahu mezi dvěma kategoriálními veličinami

čtyřpolní tabulka

	Úvěr ano	Úvěr ne	∑
Vysoký příjem	a_{11}	a_{12}	r_1
Nízký příjem	a_{21}	a_{22}	r_2
∑	s_1	s_2	n

příjem	úvěr
vysoký	ano
vysoký	ano
nízký	ne
nízký	ano
nízký	ano
nízký	ne
vysoký	ano
vysoký	ano
nízký	ne
vysoký	ano
nízký	ne
nízký	ano

Kontingenční tabulky

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

χ^2 test:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^{R}\sum_{j=1}^{S}\frac{(a_{ij} - o_{ij})^2}{o_{ij}} = n \times \sum_{i=1}^{R}\sum_{j=1}^{S}\frac{\left(a_{ij} - \frac{r_i \cdot s_j}{n}\right)^2}{r_i \cdot s_j}$$

pro $\chi^2 \geq \chi^2_{(R-1)(S-1)}(\alpha)$ předpokládáme závislost mezi X a Y

o_{ij} …očekávané množství při platnosti hypotézy o nezávislosti veličin

Regresní analýza

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- zjišťování funkční závislosti jedné numerické (spojité) veličiny na jiných numerických veličinách

lineární regrese pro dvě veličiny x a y:

$y = \beta_1 x + \beta_0 + \varepsilon.$

Hodnoty koeficientů (β_1 a β_0) se zjišťují pomocí:

Metoda nejmenších čtverců

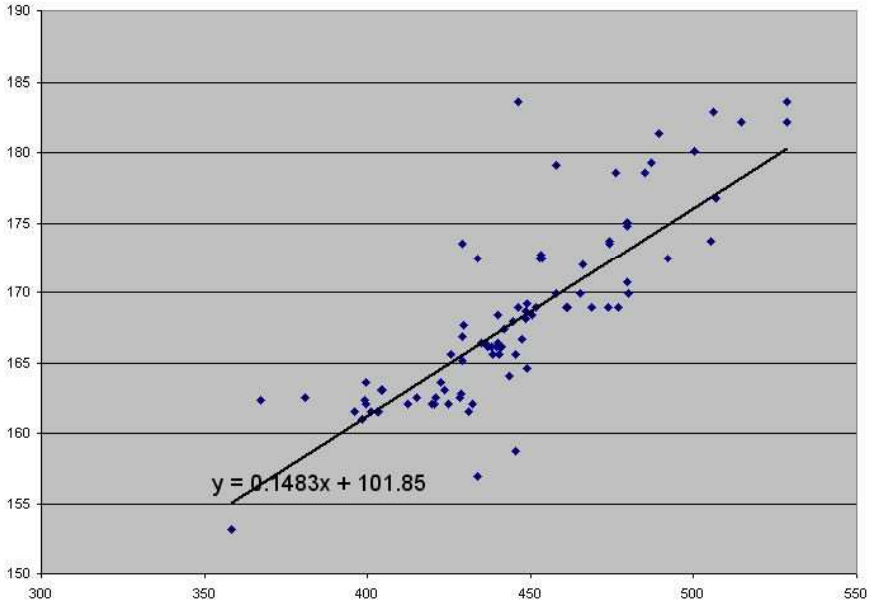

Metoda nejmenších čtverců

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- Tato metoda minimalizuje rozdíly mezi pozorovanou hodnotou *y* a očekávanou hodnotou $\hat{y}=f(x)$ spočítanou v tomto případě na základě funkce $\beta_1 x + \beta_0$

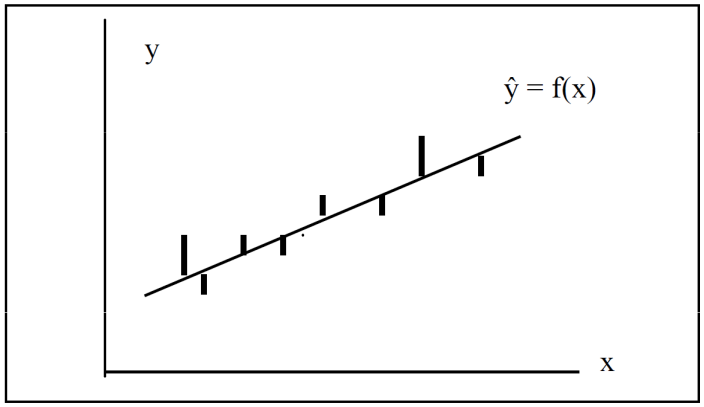

- uvažujeme druhou mocninu (kvadrát, čtverec) těchto rozdílů:

$$(y - f(x))^2$$

Úlohu pro *n* pozorování lze tedy formálně zapsat jako hledání

$$\underset{(\beta_0,\beta_1)}{\operatorname{argmin}} \sum_{i=1}^{n} (y_i - f(x_i))^2$$

Diskriminační analýza

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- pro odlišení příkladů patřících do různých tříd

- Předpokládáme, že ke každé třídě (hodnotě nominální veličiny) c_j, j=1,…,R existuje (diskriminační) funkce f_j taková, že

$$f_j(\mathbf{x}) = \max_i f_i(\mathbf{x})$$

právě když příklad $\mathbf{x}=[x_1, x_2, \ldots, x_v]$ patří do třídy c_j.

f_1 i f_2 stejný rozptyl

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

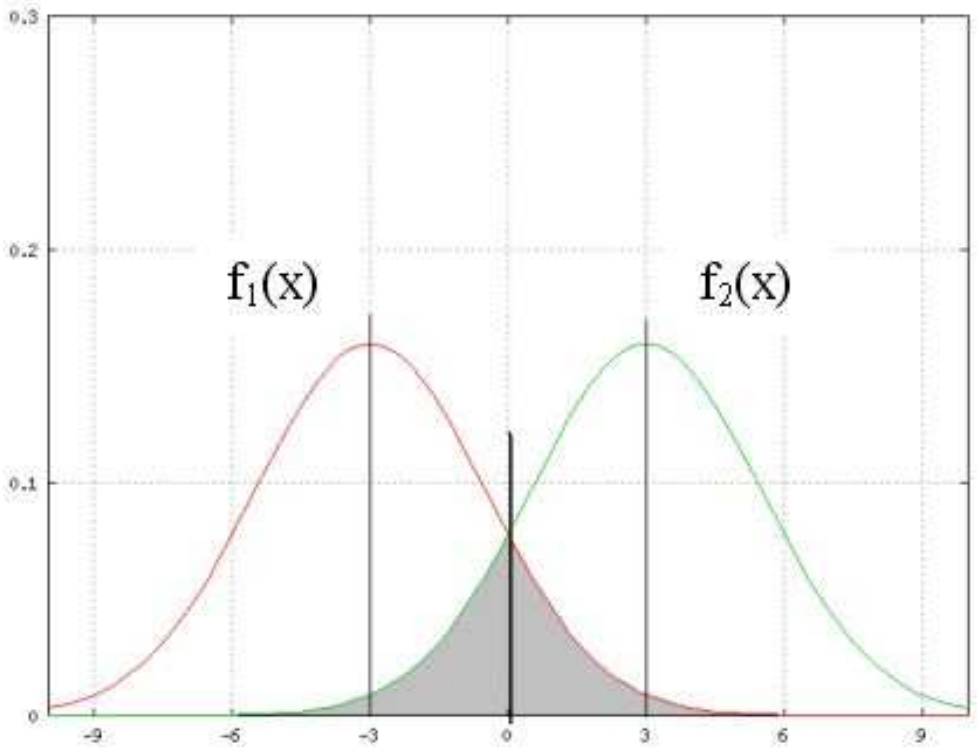

f_1 a f_2 různý rozptyl

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

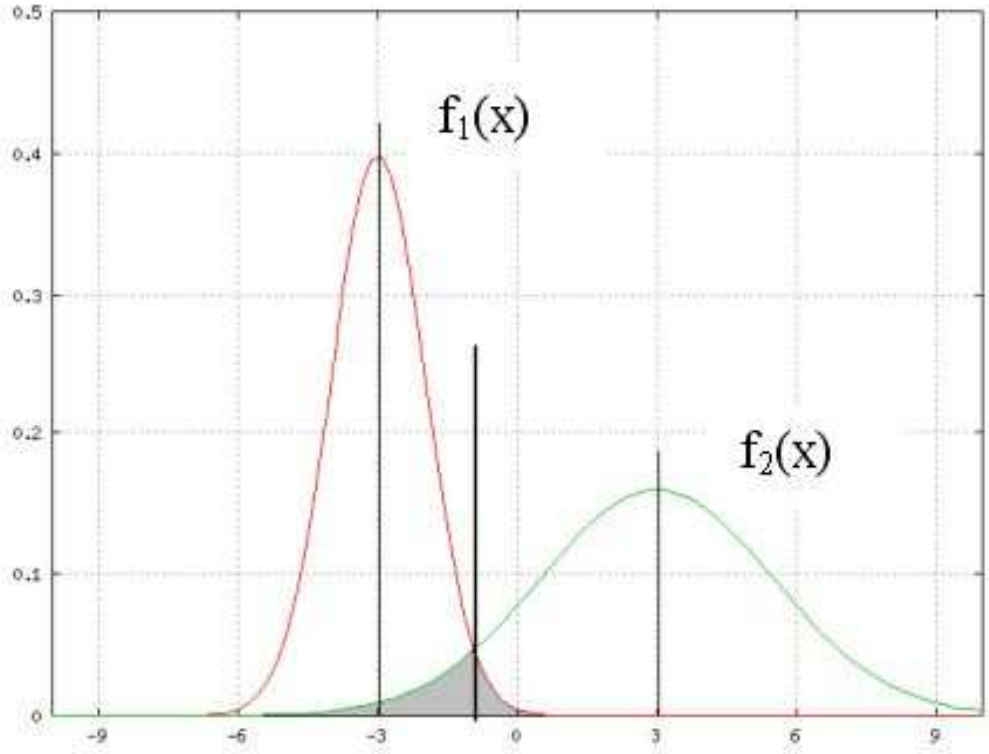

Shluková analýza

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- slouží pro nalezení skupin (shluků) navzájem si podobných příkladů
- Např. dva příklady $\boldsymbol{x_1} = [x_{11},\ldots,x_{1m}]$ a $\boldsymbol{x_2} = [x_{21},\ldots,x_{2m}]$

Eukleidovská vzdálenost

$$d_E(\boldsymbol{x_1},\boldsymbol{x_2}) = \sqrt{\sum_{j=1}^{m}(x_{1j} - x_{2j})^2}$$

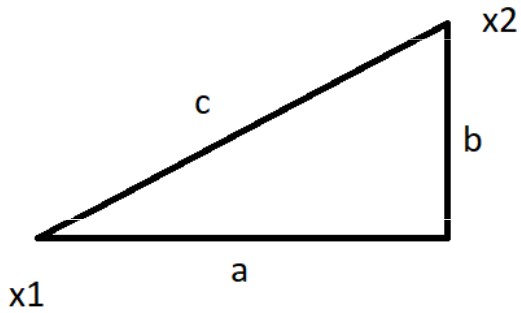

$d_E(\boldsymbol{x_1},\boldsymbol{x_2}) = c$

Hammingova vzdálenost

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

$$d_H(\mathbf{x_1},\mathbf{x_2}) = \sum_{j=1}^{m} |x_{1j} - x_{2j}|$$

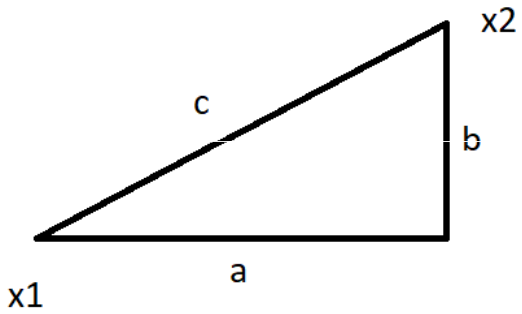

$$d_E(x_1,x_2) = a+b$$

Čebyševova vzdálenost

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

$$d_C(\mathbf{x_1},\mathbf{x_2}) = \max_j |x_{1j} - x_{2j}|$$

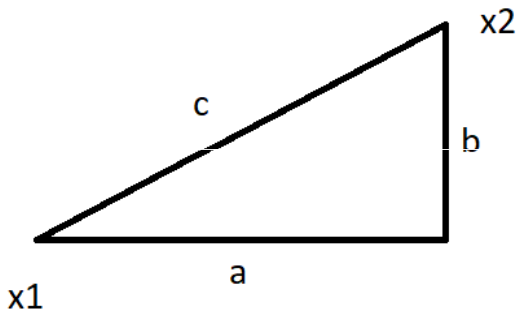

$$d_E(x_1,x_2) = a$$

Rozdíl mezi $d_H(x_1,x_2)$, $d_E(x_1,x_2)$ a $d_C(x_1,x_2)$ ve 2D

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

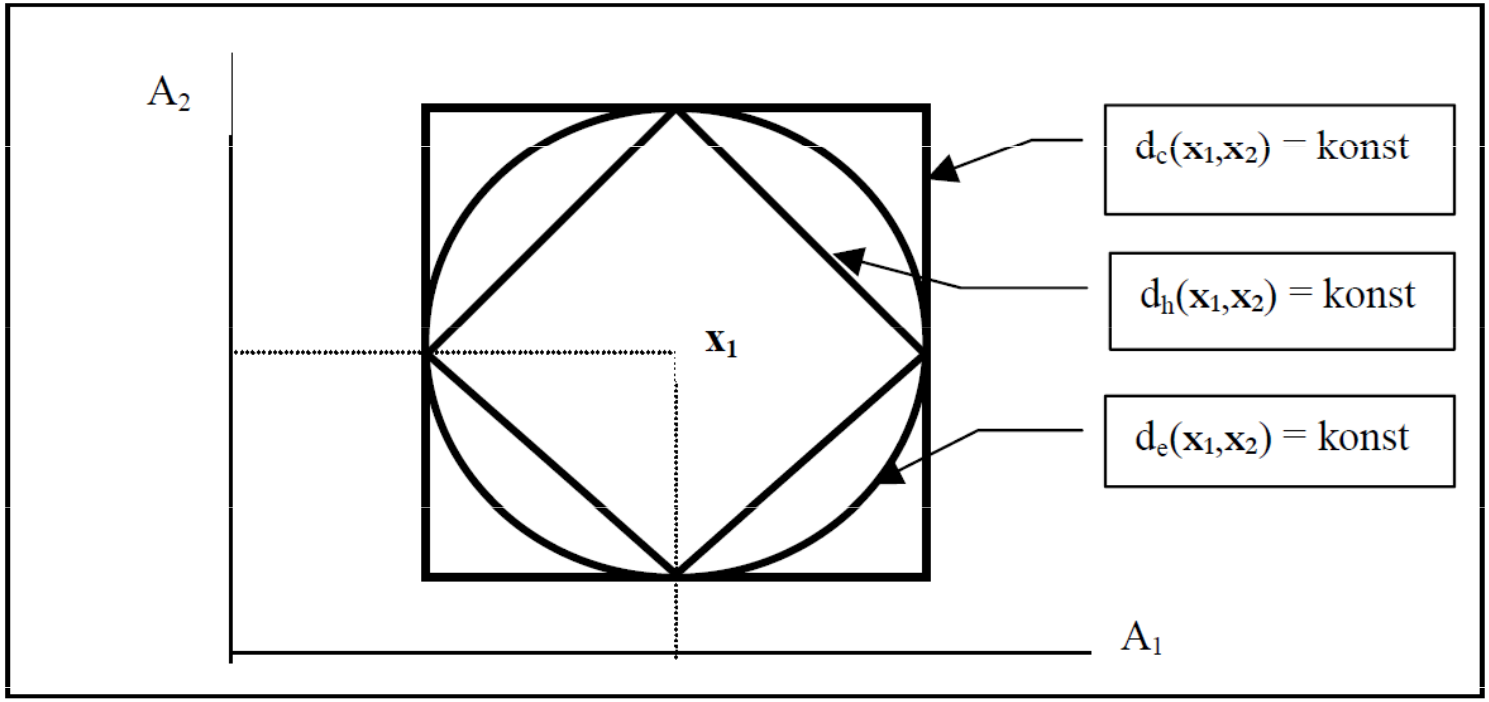

Pozor: pro 1D všechny vzdálenosti splývají (dávají stejný výsledek)

Normování

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- Výše uvedené míry vzdálenosti závisí na měřítku veličin. Proto je třeba veličiny normovat
- Konkrétní hodnota se obvykle dělí nějakou jinou hodnotou:
  - směrodatnou odchylkou
  - rozpětím (max-min).

Metody shlukové analýzy

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- hierarchické shlukování,
- metoda *K*-středů (*K*-means clustering).

Hierarchické shlukování

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

Při hierarchickém shlukování se obvykle postupuje metodou „zdola nahoru“. Začíná se tedy v situaci, kdy každý příklad tvoří jeden samostatný shluk. Postupně se pak jednotlivé shluky spojují, až skončíme s jedním shlukem obsahujícím všechny příklady

Algoritmus hierarchického shlukování

Inicializace

1. **urči vzájemné vzdálenosti mezi všemi příklady**
2. **zařaď každý přiklad do samostatného shluku**

hlavní cyklus

1. dokud je vice než jeden shluk

1.1. najdi dva navzájem nejbližší shluky a spoj je

1.2. spočítej pro tento nový shluk jeho vzdálenost od ostatnich shluků

Vzdálenost mezi shluky

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- *metoda nejbližšího souseda* - vzdálenost mezi shluky U a V je dána minimem ze vzdálenosti mezi jejich příklady

$$D(\mathbf{U},\mathbf{V}) = \min_{k,l} d(\mathbf{x}_k, \mathbf{x}_l),\ \mathbf{x}_k \in \mathbf{U},\ \mathbf{x}_l \in \mathbf{V}$$

- *metoda nejvzdálenějšího souseda* - vzdálenost mezi shluky U a V je dána maximem ze vzdálenosti mezi jejich příklady

$$D(\mathbf{U},\mathbf{V}) = \max_{k,l} d(\mathbf{x}_k, \mathbf{x}_l),\ \mathbf{x}_k \in \mathbf{U},\ \mathbf{x}_l \in \mathbf{V}$$

- *metoda průměrné vzdálenosti* - vzdálenost mezi shluky U a V je dána průměrem ze vzdálenosti mezi jejich příklady (n_U je počet příkladů ve shluku **U** a n_V je počet příkladů ve shluku **V**)

$$D(\mathbf{U},\mathbf{V}) = \frac{1}{n_U n_V} \sum_{k=1}^{n_U} \sum_{l=1}^{n_V} d(\boldsymbol{x}_k, \boldsymbol{x}_l)$$

Dendrogram

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

- Proces hierarchického shlukování bývá zachycen v podobě tzv. dendrogramu. Ten ukazuje (odspoda nahoru) postupné spojováni shluků počínaje očíslovanými příklady. Optimální počet shluků zde není předem znám, odvodíme ho až rozborem výsledků – tak, že někde dendrogram „rozřízneme“

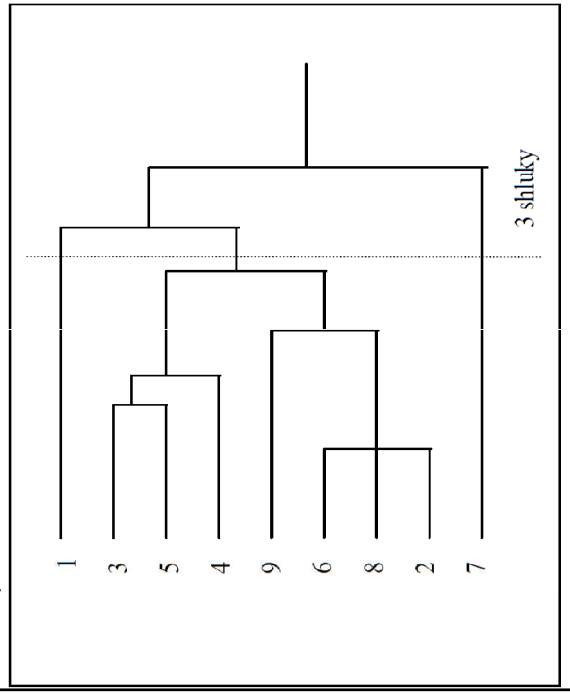

Příklad

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

Jak proběhne hierarchické shlukování pro 4 jednorozměrné body
A = [0], B = [1], C = [3] a D = [4,5]
pro *eukleidovskou* vzdálenost a metodu *nejbližšího* souseda?

	A	B	C	D
A				
B				
C				
D				

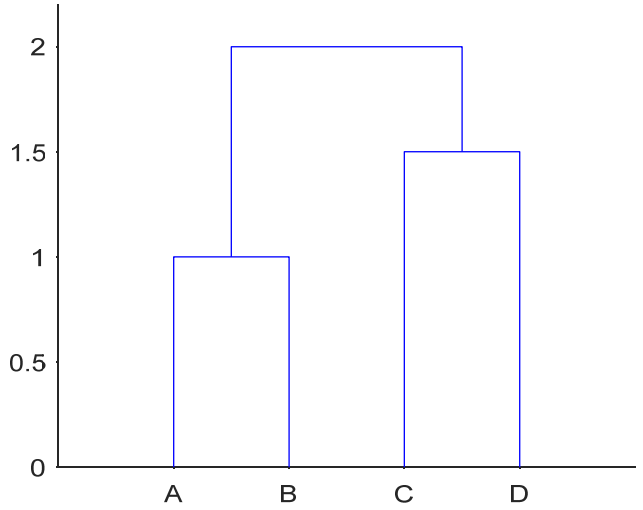

Metoda *K* –středů - Algoritmus

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

1. urči centroidy pro všechny shluky v aktuálním rozkladu (v prvním opakování zcela náhodně)
2. pro každý příklad **x**
   - 2.1. urči vzdálenosti $d(\mathbf{x},\mathbf{c}_k)$, k=1,…,K kde $\mathbf{c}_k$ je centroid *k*-tého shluku
   - 2.2. urči centroid $\mathbf{c}_l$ tak, že $d(\mathbf{x},\mathbf{c}_l) = \min_k d(\mathbf{x},\mathbf{c}_k)$
   - 2.3. není-li **x** součástí shluku *l* (k jehož centroidu $\mathbf{c}_l$ má nejblíže) přesuň **x** do shluku *l*
3. došlo-li k nějakému přesunu potom jdi na 1, jinak konec

Ukázka algoritmu K-středů

SLEZSKÁ UNIVERZITA
OBCHODNĚ PODNIKATELSKÁ FAKULTA V KARVINÉ

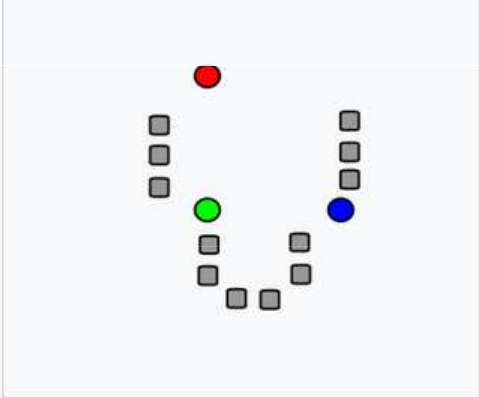

1. *k* výchozích centroidů (zde je *k*=3) se náhodně umístí v prostoru dat (shlukované objekty šedé, centroidy barevné)

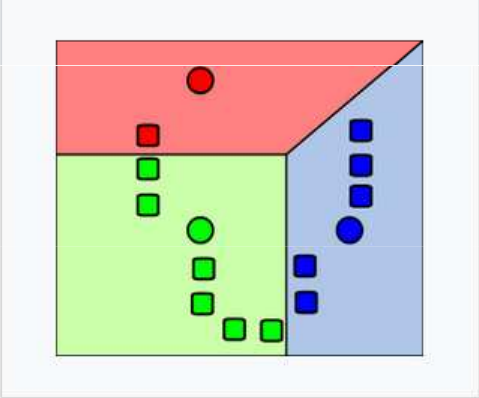

2. Objekty se přiradí nejbližším centroidům, čímž vznikne *k* shluků. Centroidy tak definují Voroného teselaci prostoru.

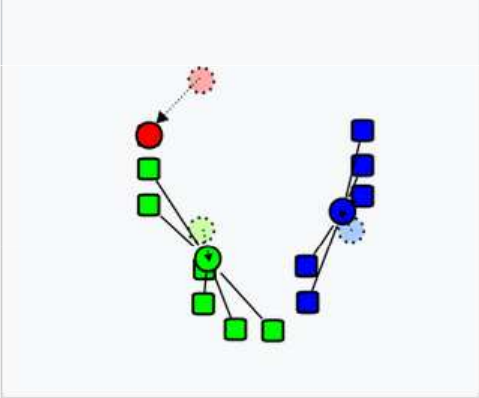

3. Přepočtou se centroidy shluků tak, aby šlo o těžiště objektů, jež patří do těchto shluků.

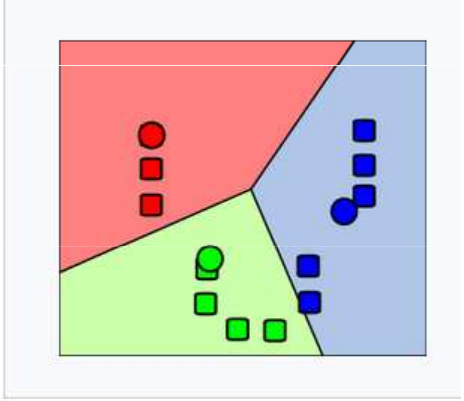

4. Kroky 2 a 3 se opakují, dokud nedojde k ustálení (konvergence).

Děkuji za pozornost

Některé snímky převzaty od:

prof. Ing. Petr Berka, CSc. berka@vse.cz